

พุทธสุนทรียศาสตร์: ศาสตร์ความงามแห่งพุทธศิลป์ไทย

BUDDHIST AESTHETICS: THE SCIENCE OF BEAUTY IN THAI BUDDHIST ART

ธนกิจ อินยาโส

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Tanakit Inyaso

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College

Email: Inyasotanakit@gmail.com

(Received : October 27, 2025; Revised December 25, 2025; Accepted 29 December 29, 2025)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายแนวคิด พุทธสุนทรียศาสตร์ เป็นศาสตร์แห่งความงามที่แสดงถึงจิตวิญญาณและปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา ผ่านรูปแบบของศิลปกรรมไทยทั้งดงาม ลุ่มลึก และเปี่ยมด้วยความหมายทางธรรม ความงามในพุทธศิลป์ไทย ไม่ได้ดูที่ของรูปทรง สี สัน หรือความประณีตเชิงช่าง หากจะต้องดูในเรื่องของความงามทางจิตวิญญาณด้วย โดยเชื่อมกับศิลปะเข้ากับกระบวนการตระหนักรู้ในธรรมะอันซ่อนเร้นอยู่ในผลงานด้วย ปัจจุบันศิลปินไทยจำนวนมากได้ถ่ายทอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้ในงานจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม ทำให้พุทธศิลป์แสดงถึงการทำหน้าที่ในการสร้างความซาบซึ้งทางสายตา ให้ผู้ชมเกิดการใคร่ครวญภายใน และนำไปสู่แรงบันดาลใจในการดำเนินชีวิตตามแนวทางแห่งสติและปัญญา ดังนั้น พุทธศิลป์ไทย จะคิดค้นว่าเป็นเพียงมรดกทางศิลปวัฒนธรรม หากแต่เป็นเสมือนภาษาทางศิลปะของธรรมะ ที่แสดงถึงจิตใจคนไทย และความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น การสำรวจแนวคิดพุทธสุนทรียศาสตร์ในบริบทของศิลปกรรมไทย วิเคราะห์คุณค่าทางจิตวิญญาณและสุนทรียะที่แฝงอยู่ในผลงาน ทำให้เห็นว่าพุทธศิลป์ไทยมีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมจิตใจผู้คนให้เข้าถึงความสงบ ความงาม และปัญญา ท่ามกลางบริบทของสังคมร่วมสมัย

คำสำคัญ: สุนทรียศาสตร์, พุทธศิลป์, ศิลปะไทย, ศาสตร์ความงาม

Abstract

This article aims to explain the concept of Buddhist aesthetics as the science of beauty that expresses spirituality and wisdom according to Buddhist principles, through the beautiful, profound, and meaningful forms of Thai art. The beauty in Thai Buddhist art is not focused on form, color, or craftsmanship, but also on spiritual beauty, connecting art with the

process of awareness of the hidden Dharma within the work. Currently, many Thai artists convey Buddhist principles in painting, sculpture, and architecture. Therefore, Buddhist art serves to evoke visual appreciation, prompting introspective reflection and inspiring a life guided by mindfulness and wisdom. Thus, Thai Buddhist art should not be considered merely a cultural heritage, but rather an artistic language of Dharma, reflecting the Thai spirit and profound faith in Buddhism. Exploring the concept of Buddhist aesthetics within the context of Thai art, and analyzing the spiritual and aesthetic values embedded within the works, reveals that Thai Buddhist art plays a significant role in shaping people's minds towards peace, beauty, and wisdom within the context of contemporary society.

Keywords: Aesthetics, Buddhist Art, Thai Art, The Science of Beauty

บทนำ

ศิลปะคือภาษาสากลที่สะท้อนความคิด ความเชื่อ และจิตวิญญาณของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัย สำหรับสังคมไทย ศิลปะมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับพระพุทธศาสนา ป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตมาอย่างยาวนานพุทธศิลป์ไทย จึงถือกำเนิดขึ้นจากการหลอมรวมระหว่างศรัทธาทางธรรมกับความงามทางสุนทรียศาสตร์ จนกลายเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปะที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชนชาติไทยได้ชัดเจน เป็นเวลาช้านานที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานในทุกยุคทุกสมัย ควบคู่ไปกับการพัฒนาการในการสร้างสมอารยธรรมของผู้คนในดินแดนแห่งนี้ ตลอดระยะเวลาทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน ชุมชนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานล้วนมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ส่งผลให้เกิดความศรัทธาที่แสดงออกผ่านการสร้างสรรค์โบราณวัตถุและโบราณสถาน เพื่อสนองตอบต่อพิธีกรรมและกิจกรรมทางศาสนาความศรัทธาดังกล่าวปรากฏชัดในรูปแบบของศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ อาทิ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม รวมถึงการสร้างพระพุทธรูปด้วยเทคนิคที่หลากหลาย เช่น การหล่อ การปั้น และการแกะสลักไม้เป็นรูปพระพุทธรองค์ ตั้งแต่ขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ การสร้างพระพุทธรูปจึงมีมูลเหตุและพัฒนาการควบคู่ไปกับการแพร่ขยายของพระพุทธศาสนาในแต่ละพื้นที่ ตามหลักคติทางพระพุทธศาสนา พระพุทธปฏิมาจัดเป็นเจดีย์ประเภทหนึ่งในบรรดาเจดีย์ 4 ประเภท ได้แก่ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกเจดีย์ โดยพระพุทธรูปและรูปสลักที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติจัดอยู่ในประเภทอุเทสิกเจดีย์ พุทธเจดีย์สถานส่วนใหญ่เริ่มสร้างขึ้นในระยะแรกที่ประเทศอินเดีย โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์พระองค์ที่ 3 แห่งราชวงศ์โมริยะ ซึ่งทรงครองราชย์ประมาณ พ.ศ. 270–311 พระองค์ทรงสร้างพุทธสถานขึ้นเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาดังกล่าวยังไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปปฏิมา พระพุทธรูปหรือพระพุทธปฏิมา ตามความหมายทางศัพท์ หมายถึงรูปเปรียบหรือรูปสัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นแทนองค์พระพุทธเจ้า มีรูปร่างเหมือนตามลักษณะทางกายภาพ โดยในสมัยที่พระพุทธรองค์ยังทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่นั้น ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูปแต่อย่างใด กระทั่งเมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว จึงเริ่มมี

การสร้างถาวรวัตถุทางศาสนาประเภทอื่น ๆ เพิ่มเติม นอกเหนือจากพระอารามหรือที่พักอาศัยของพระสงฆ์ เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์และเป็นศูนย์รวมแห่งศรัทธาของพุทธศาสนิกชน (กรมศิลปากร, 2544)

สุนทรียศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาความงาม ครอบคลุมทั้งความงามที่ปรากฏในธรรมชาติและความงามที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ โดยเฉพาะผลงานทางศิลปะที่ถือเป็นรูปธรรมสำคัญของการแสดงออกซึ่งคุณค่าทางสุนทรียะ ความงามในทัศนะของสุนทรียศาสตร์มิได้จำกัดอยู่เพียงลักษณะภายนอก รวมถึงความรู้สึก ความประทับใจ และประสบการณ์ภายในที่เกิดขึ้นจากการรับรู้และการตีความของมนุษย์ต่อสิ่งต่างานั้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542) สุนทรียศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาความรู้สึกและกระบวนการรับรู้ความงามของมนุษย์ ตลอดจนหลักเกณฑ์ คุณลักษณะ และคุณค่าของความงาม รวมถึงรสนิยมทางศิลปะของแต่ละบุคคลและสังคม สุนทรียศาสตร์มุ่งแสวงหาหลักการหรือเกณฑ์ของความงามในลักษณะที่เป็นสากล ผ่านรูปธรรมที่สามารถมองเห็น รับรู้ และชื่นชมได้ ขณะเดียวกันก็ยอมรับว่าการรับรู้ความงามย่อมมีความแตกต่างกันไปตามประสบการณ์ ความรู้ ความเชื่อ และบริบททางวัฒนธรรมของแต่ละบุคคล ในอีกมิติหนึ่ง สุนทรียศาสตร์เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ตรงของมนุษย์ที่เกิดจากการเผชิญกับสิ่งต่าง ๆ ก่อให้เกิดความพึงพอใจ ความซาบซึ้ง และอารมณ์ร่วมโดยไม่มุ่งหวังผลตอบแทนทางวัตถุ ความรู้สึกพอใจดังกล่าวเป็นความรู้สึกเฉพาะตน แต่สามารถถ่ายทอดหรือแผ่ไปยังผู้อื่นผ่านการสื่อสาร การแนะนำ หรือการสร้างประสบการณ์ร่วมทางศิลปะได้ สุนทรียศาสตร์ยังศึกษาพฤติกรรมการตอบสนองของมนุษย์ต่อสิ่งเร้าภายนอกภายใต้เงื่อนไขของสถานการณ์ เรื่องราว ความเชื่อ และผลงานที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นศิลปกรรม วรรณกรรม ดนตรี หรือสถาปัตยกรรม โดยมุ่งทำความเข้าใจว่าปัจจัยเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการรับรู้ อารมณ์ และพฤติกรรมของมนุษย์อย่างไร อันนำไปสู่การตระหนักถึงบทบาทของสุนทรียศาสตร์ในฐานะศาสตร์ที่เชื่อมระหว่างความงาม ศิลปะ จิตใจ และสังคมมนุษย์ (สุเชาวน์ พลอยชุม, 2534)

จากบริบทดังกล่าว พุทธสุนทรียศาสตร์จึงเป็นกรอบแนวคิดที่ช่วยอธิบายความงามของพุทธศิลป์ไทยในฐานะการหลอมรวมระหว่างศรัทธาทางพระพุทธศาสนากับคุณค่าทางสุนทรียะทางศิลปะ พุทธศิลป์มิได้เป็นเพียงสิ่งงดงามทางรูปแบบ แต่เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดหลักธรรมและจิตวิญญาณแห่งปัญญา บทความนี้มุ่งศึกษาพุทธสุนทรียศาสตร์เพื่อทำความเข้าใจความงามอันลุ่มลึกของพุทธศิลป์ไทยในฐานะศาสตร์แห่งความงามที่มีความหมายต่อสังคมไทยร่วมสมัย

ความหมายและความเป็นมาพุทธสุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์ เป็นคำที่ประกอบขึ้นจากคำว่า “สุนทรียะ” และ “ศาสตร์” โดยคำว่า สุนทรียะ มีความหมายว่า ดี งาม หรือประณีตงดงาม เมื่อรวมกับคำว่า ศาสตร์ ซึ่งหมายถึงความรู้หรือวิชาแล้ว คำว่า “สุนทรียศาสตร์” จึงมีความหมายตามรากศัพท์ว่า “วิชาว่าด้วยความงาม” คำศัพท์ดังกล่าวเป็นการบัญญัติศัพท์ภาษาไทยเพื่อใช้แทนคำในภาษาอังกฤษว่า Aesthetics ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษากรีกว่า Aistheticos อันเป็นคำคุณศัพท์ และคำกริยา Aisthanomai ซึ่งมีความหมายว่า “การ

รู้ด้วยผัสสะ” หรือ “การรับรู้” (to perceive) ดังนั้น ในความหมายทางวิชาการ Aesthetics จึงหมายถึง ศาสตร์ที่ศึกษาการรับรู้ความงามและศิลปะโดยทั่วไป (กิริติ บุญเจือ, 2522)

ในบริบทของพระพุทธศาสนา แนวคิดเรื่องสุนทรียศาสตร์หรือความงามมิได้เป็นเรื่องแปลกใหม่ หากแต่มีปรากฏอยู่ทั่วไปในคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยคำว่า “ความงาม” ในทางพระพุทธศาสนาตรงกับศัพท์ภาษาบาลีหลายคำ อาทิ คำว่า กลยาน หมายถึง ความดีงามหรือความงามอันประเสริฐ โสภณ หมายถึง ความงดงาม ผ่องใส และน่าชม และคำว่า สุข ซึ่งหมายถึง ความสวยงามหรือสิ่งที่ชวนให้เกิดความพึงพอใจ นอกจากนี้ คำว่า “สุนทรียะ” ยังถูกใช้ในความหมายของความงามในเชิงลึกที่เชื่อมโยงกับจิตใจและคุณธรรมอีกประการหนึ่ง

คำว่า “งาม” ตามหลักไวยากรณ์และการใช้ภาษาในคัมภีร์เถรวาทนับว่ามีความน่าสนใจอย่างยิ่ง เนื่องจากสามารถทำหน้าที่ได้ทั้งในฐานะคำนาม คำกริยา และคำคุณศัพท์ สะท้อนให้เห็นว่าความงามในทัศนะของพระพุทธศาสนามีได้จำกัดอยู่เพียงรูปลักษณะภายนอก หากยังครอบคลุมถึงอากัปกริยา ความประพฤติ และสภาวะทางจิตใจด้วย

ดังปรากฏในพุทธพจน์ตอนหนึ่งที่กล่าวถึงพระอากัปกริยาของพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ทรงเสด็จจากพระคันธกุฎีไปยังโรงธรรม ทรงครองจีวรอย่างเรียบร้อย สมส่วน และสง่างาม การย่างพระบาท อิริยาบถ และการแสดงออกทั้งปวงล้วนเปี่ยมด้วยความงามอันเกิดจากความสำรวมและเมตตา พระศาสดาทรงพิจารณาอุบาสกด้วยพระหฤทัยอ่อนโยน และทรงรำพึงว่าบริษัทนั้นงดงามยิ่ง ทั้งในด้านกิริยามารยาท ความสงบเรียบร้อย และความเคารพที่มีต่อพระพุทธองค์ (มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, 2540)

จากแนวคิดดังกล่าว พุทธสุนทรียศาสตร์จึงหมายถึงการศึกษาความงามตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ครอบคลุมทั้งความงามทางรูปธรรมและนามธรรม อันเกิดจากการรับรู้ผ่านผัสสะควบคู่กับการพิจารณาด้วยปัญญา ความงามในพุทธสุนทรียศาสตร์มิได้มุ่งเพียงความรื่นรมย์ทางอารมณ์ หากเป็นความงามที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาจิตใจและคุณธรรม แนวคิดเรื่องความงามดังกล่าวมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ผ่านศัพท์และพุทธพจน์ที่แสดงถึงอากัปกริยา ความประพฤติ และสภาวะจิตอันงดงามของพระพุทธองค์และพุทธบริษัท ด้วยเหตุนี้ พุทธสุนทรียศาสตร์จึงเป็นศาสตร์ที่การเชื่อมระหว่างศิลปะ ความงาม และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และเป็นสิ่งสำคัญในการทำสมาธิเพื่อเข้าสู่พุทธศิลป์ในฐานะสื่อแห่งปัญญาและจิตวิญญาน

ที่มาของพุทธสุนทรียศาสตร์

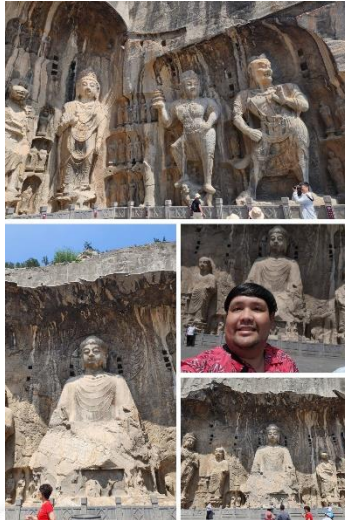
ต้นกำเนิดของพุทธศิลปกรรมเริ่มต้นขึ้นพร้อมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป (ประเทศอินเดียในปัจจุบัน) ภายหลังพุทธปรินิพพานของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยในระยะแรก พุทธศิลป์มีพัฒนาการควบคู่ไปกับการเข้าใจทางธรรมและศรัทธาของพุทธศาสนิกชน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544)

ยุคแรก (พุทธศตวรรษที่ 1-5) ยังไม่ปรากฏการสร้างรูปเหมือนพระพุทธรูป”เนื่องจากคติความเชื่อที่เห็นว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องเป็นบุคคลผู้หลุดพ้น สูงส่งเกินกว่าจะจำลองเป็นรูปร่างทางกายภาพได้ จึงนิยมใช้สัญลักษณ์แทนพระองค์ เช่น ธรรมจักร แทนการประกาศพระธรรม รอยพระบาท แทนการเสด็จไปโปรดสัตว์ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ แทนการตรัสรู้ และบัลลังก์กว้าง แทนพระพุทธรูปภาวะ (กมล คุปต์, 2538)

ภาพที่1 ต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ณ เมืองพุทธคยา

พุทธศิลปกรรมในระยะนี้จึงมุ่งเน้นการสื่อความหมายเชิงนามธรรมและสัญลักษณ์ของธรรมะมากกว่าการแสดงรูปลักษณ์ทางกายภาพ แนวคิดด้านพุทธสุนทรียศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับสาระทางจิตวิญญาณมากกว่าความงามภายนอก ต่อมาในสมัยคันธาระและมถุรา เมื่อศิลปะกรีก-โรมันแพร่เข้าสู่ชมพูทวีปผ่านเส้นทางการค้า ได้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม จนก่อให้เกิดพุทธศิลปะคันธาระ (Gandhara Art) ซึ่งเป็นยุคแรกๆ ที่เริ่มมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้น โดยได้รับอิทธิพลจากศิลปะตะวันตก ทำให้พระพุทธรูปมีพระพักตร์และสรีระแบบมนุษย์จริง ขณะที่ศิลปะมถุราได้พัฒนารูปแบบพระพุทธรูปที่มีเอกลักษณ์แบบอินเดียแท้ คือ พระพักตร์อิมเอบ สงบนิ่ง และเปี่ยมด้วยเมตตาธรรม (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556) เมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่สู่ภูมิภาคต่าง ๆ เช่น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จีน ศรีลังกา ทิเบต และไทย พุทธศิลปกรรมได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมท้องถิ่น อาทิ ศิลปะศรีลังกาที่เน้นความเรียบง่ายและความสงบ ศิลปะจีนและญี่ปุ่นที่ผสมผสานแนวคิดลัทธิเต๋าและขงจื๊อ ส่งผลให้พุทธศิลป์ในแต่ละพื้นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว แต่ยังคงรักษาแก่นของพุทธสุนทรียศาสตร์ไว้ร่วมกัน คือ ความงามที่นำไปสู่ความสงบและปัญญา (สมบัติ พลายน้อย, 2549)

ภาพที่ 2 พระพุทธรูปหินแกะสลักที่มีชื่อเสียงในเมืองลั่วหยาง ประเทศจีน ณ ถ้ำหลงเหมิน (Longmen Grottoes) เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมของยูเนสโก มีอายุกว่า 400 ปี

พุทธสุนทรียศาสตร์ที่พัฒนาเป็น “พุทธศิลป์ไทย”

ประเทศไทยถือได้ว่าเป็นดินแดนแห่งพุทธศาสนา ที่ได้ซึมซับอารยธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาพัฒนาและหลอมรวมจนเกิดเป็นพุทธศิลป์ไทย อันมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทั้งในด้านความละเอียดอ่อน ความงดงาม และการแฝงไว้ซึ่งสัญลักษณ์แห่งธรรมะ พุทธศิลปกรรมไทยจึงมิได้เป็นเพียงศิลปะเพื่อความสวยงาม หากเป็นผลสะท้อนของพุทธสุนทรียศาสตร์ที่เชื่อมโยงความงามทางศิลปะเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556) ในยุคสมัยปัจจุบัน มีศิลปินไทยจำนวนมากที่นำแนวคิดพุทธสุนทรียศาสตร์มาขยายความและถ่ายทอดผ่านงานศิลปะจนเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ อาทิ อาจารย์ถวัลย์ ดัชนี ศิลปินแห่งชาติด้านจิตรกรรม อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ศาสตรเมธีด้านศิลปะ อาจารย์ทองร่วง เอมโอษฐ์ ศิลปินแห่งชาติด้านประติมากรรม และร้อยตรีทวี บุรณเขตต์ ศิลปินแห่งชาติด้านทัศนศิลป์ ผู้สร้างสรรค์งานหล่อพระพุทธรูปชินราชอันงดงาม ศิลปินเหล่านี้ได้นำศาสตร์แห่งความงามในพระพุทธศาสนา มาแปรรูปเป็นผลงานพุทธศิลป์ที่เปี่ยมด้วยพลังทางสุนทรียะและจิตวิญญาณ ส่งผลให้พุทธศิลป์ไทยในแต่ละยุคสมัยมีลักษณะความงามที่แตกต่างกันไปตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรม (สมบัติ พลายน้อย, 2549) โดยทั่วไป นักประวัติศาสตร์ศิลป์ได้จำแนกพุทธศิลปกรรมไทยออกเป็น 6 สมัยหลัก เพื่อแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของรูปแบบและแนวคิดทางศิลปะ ซึ่งสะท้อนการสืบทอดและปรับประยุกต์พุทธสุนทรียศาสตร์อย่างต่อเนื่องในดินแดนไทย ดังนี้

1. สมัยทวารวดี (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 11-16) อาณาจักรทวารวดีตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง เช่น นครปฐม สุพรรณบุรี ลพบุรี และราชบุรี ถือเป็นยุคเริ่มต้นของพุทธ

ศิลปกรรมในดินแดนไทย ลักษณะสำคัญของพุทธศิลป์สมัยนี้ได้รับอิทธิพลจากพุทธศิลปะอินเดียแบบอมราวดีและคุปตะ นิยมสร้างธรรมจักรตั้งบนแท่นร่วมกับรูปกวางหมอบ อันเป็นสัญลักษณ์ของธรรมจักรปฐมเทศนา พบพระพุทธรูปปูนปั้นและหินทรายที่มีพระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรโปน และพระนาสิกใหญ่ รวมถึงสถูปทรงกลมและจิตรกรรมตามคติอินเดีย เช่น ที่จังหวัดนครปฐม โดยภาพรวม พุทธศิลป์สมัยทวารวดีเป็นพุทธศิลป์ยุคแรกที่แม้รูปแบบยังไม่ประณีตนัก แต่แฝงไว้ด้วยพลังศรัทธาอันแรงกล้า และสะท้อนถึงพุทธสุนทรียศาสตร์ในสังคมไทยยุคต้น (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556)

ภาพที่ 3 พุทธศิลป์สมัยทวารวดี

ที่มา: <https://www.matichonacademy.com/tour-story>

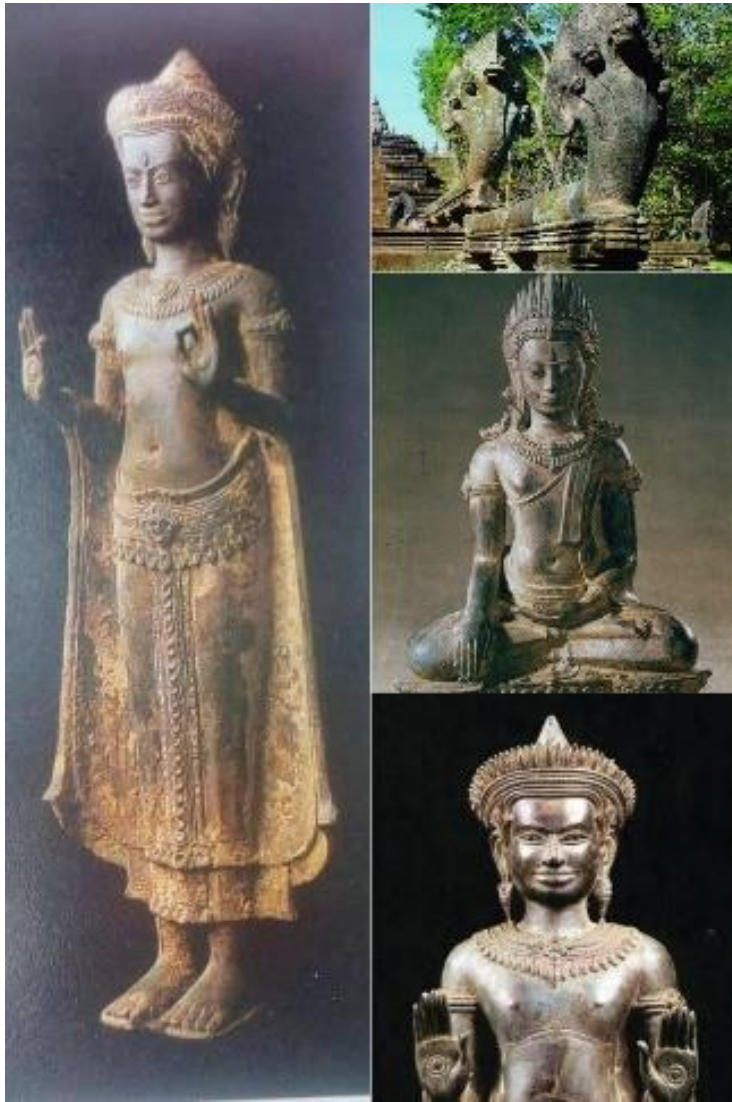
2. สมัยศรีวิชัย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-18) อาณาจักรศรีวิชัยตั้งอยู่ในภาคใต้ของประเทศไทย มีศูนย์กลางอยู่ที่แถบคาบสมุทรา เช่น สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง และพังงา ลักษณะสำคัญได้รับอิทธิพลจาก พุทธศิลปะมหายาน โดยเฉพาะจากอินเดียและชวา (อินโดนีเซีย) นิยมสร้างพระโพธิสัตว์ เช่น พระอวโลกิเตศวร และ พระวัชรสัตว์ พระพุทธรูปมีพระพักตร์อัมเอบ พระวรกายสมส่วน พระเกศาเป็นก้นหอยสถาปัตยกรรม เช่น พระบรมธาตุไชยา ได้รับอิทธิพลจากศิลปะชวาแบบ “บุโรพุทโธ” จุดเด่น เป็นยุคที่พุทธศิลป์แสดงถึงความรุ่งเรืองของมหายานในภาคใต้ของไทย (Buddhist Arts of Thailand, 2018)

ภาพที่ 4 พุทธศิลป์สมัยศรีวิชัย

ที่มา: <https://www.matichonacademy.com/tour-story>

3. สมัยลพบุรี (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 16-19) เป็นยุคที่วัฒนธรรมเขมรเข้ามามีอิทธิพลต่อภาคกลางของไทย เช่น ลพบุรี นครราชสีมา และสระบุรี ลักษณะสำคัญ ผสมผสานระหว่างศิลปะขอม และ พุทธศิลป์แบบมหายานและวัชรยาน พระพุทธรูปมีลักษณะ “เข้มแข็ง มั่นคง หน้าตรง” พระพักตร์รูปสี่เหลี่ยม พระเกศาใหญ่ พระรัศมีเป็นเปลวสถาปัตยกรรมเน้น ปราสาทและปราสาทหิน เช่น ปราสาทสามยอด (ลพบุรี) วัดและเทวสถานหลายแห่งใช้เป็นทั้งศาสนสถานของพุทธและพราหมณ์ จุดเด่นเป็นยุคที่แสดงถึงการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูในดินแดนไทย (ศิลปะพระพุทธรูปในแต่ละสมัยของไทย, ออนไลน์)

ภาพที่ 5 พุทธศิลป์สมัยลพบุรี

ที่มา: <https://share.google/W3wijwle8TFMTD6pA>

4. สมัยสุโขทัย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19-20) ถือเป็นยุคทองแห่งพุทธศิลป์ไทยแท้ เพราะเริ่มมีลักษณะทางศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยเอง ลักษณะสำคัญ ได้รับอิทธิพลจากศิลปะลังกา (เถรวาท) พระพุทธรูปมีพุทธลักษณะอ่อนช้อย สงบนิ่ง แสดงถึงความงามแห่งจิตวิญญาณ มีพระพักตร์รูปไข่ พระโขนงโค้ง พระเนตรเรียวยาว พระรัศมีเป็นเปลวเปรียวทรงจีวรบางแนบพระวรกาย ดูเบาและสง่างาม ตัวอย่างสำคัญ พระพุทธชินราช, พระพุทธสิหิงค์, พระอัฐารส สถาปัตยกรรม เช่น เจดีย์ทรงดอกบัวตูม (เจดีย์วัดมหาธาตุ สุโขทัย) จุดเด่น สะท้อนแนวคิด “พุทธสุนทรียศาสตร์” อย่างแท้จริง คือความงามที่เกิดจากความสงบในใจ (Exploring the Marvels of Thai Art, 2025)

ภาพที่ 6 พุทธศิลป์สมัยสุโขทัย

ที่มา: <https://share.google/N0EemtoNg9mErZW80>

5. สมัยอยุธยา (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19-24) ช่วงนี้พุทธศิลป์มีความหลากหลายและยิ่งใหญ่ตามความรุ่งเรืองของอาณาจักรอยุธยา ลักษณะสำคัญ พระพุทธรูปมีลักษณะงดงามแบบสมบูรณ พระพักตร์กลม พระโอษฐ์อมยิ้มเล็กน้อย พระรัศมีเป็นเปลว สถาปัตยกรรม เช่น เจดีย์ทรงระฆัง, พระปรางค์, อุโบสถขนาดใหญ่มีการผสมผสานระหว่าง ศิลปะสุโขทัย ลพบุรี และจินงานจิตรกรรมฝาผนัง ภายในวัด เช่น วัดใหญ่ชัยมงคล วัดไชยวัฒนาราม บอกเล่าเรื่องพุทธประวัติและชาดก จุดเด่น ศิลปะมีความวิจิตรอลังการ แสดงถึงพลังของศรัทธาและอำนาจของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556)

ภาพที่ 7 พุทธศิลป์สมัยอยุธยา

ที่มา: <https://share.google/9o49Jc6R8qpOjLCoJ>

6. สมัยรัตนโกสินทร์ (ปัจจุบัน) (พุทธศตวรรษที่ 24-ปัจจุบัน) พุทธศิลป์ไทยในยุคนี้ได้รับการอนุรักษ์และต่อยอดมาจากอยุธยา แต่มีการผสมผสานศิลปะจากตะวันตกเข้ามาด้วยลักษณะสำคัญ พระพุทธรูปยังคงรูปแบบอยุธยา แต่มีความละเอียดและสมจริงมากขึ้น มีการสร้าง พระพุทธรูปปางต่าง ๆ เพื่อสื่อถึงเหตุการณ์ในพุทธประวัติ สถาปัตยกรรม เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) ที่งดงามประณีตสูงสุด งานจิตรกรรมฝาผนัง เช่น เรื่องรามเกียรติ์และไตรภูมิ มีรายละเอียดวิจิตร ปัจจุบันมีการสร้าง “พุทธศิลป์ร่วมสมัย” ที่ใช้เทคนิคใหม่ ๆ แต่ยังคงสื่อสารธรรมะ จุดเด่น เป็นยุคที่พุทธศิลป์ถูกใช้ทั้งในเชิงศาสนาและเชิงศิลปะสมัยใหม่ สะท้อนความต่อเนื่องระหว่างอดีตกับปัจจุบัน (Buddhist Arts of Thailand, 2018)

ภาพที่ 8 พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์

ที่มา: <https://share.google/BS8QMwfrQwPYuKvyl>

พัฒนาการพุทธศิลป์ไทย		
ยุค / สมัย	ช่วงเวลา (พ.ศ.)	ลักษณะเด่นทางศิลปะ
ทวารวดี	1100 – 1600	เริ่มต้นพุทธศิลป์ไทย เน้น สัญลักษณ์ทางธรรมะ
ศรีวิชัย	1300 – 1800	ศิลปะบาหลี มีการสร้าง พระโพธิสัตว์ อิทธิพลจากขว
ลพบุรี	1600 – 1900	ศิลปะเขมรเข้มแข็ง หน้าตรง มี อิทธิพลขอมและจีน
สุโขทัย	1800 – 2000	ยุคทองของพุทธศิลป์ไทยแท้ พระพุทธรูปอ่อนช้อย สงบงาม
อยุธยา	1900 – 2400	ศิลปะวิจิตรอลังการ ผสมหลายวัฒนธรรม
รัตนโกสินทร์	2400 – ปัจจุบัน	ศิลปะละเอียดประณีต ผสมตะวันตก มี พุทธศิลป์ร่วมสมัย

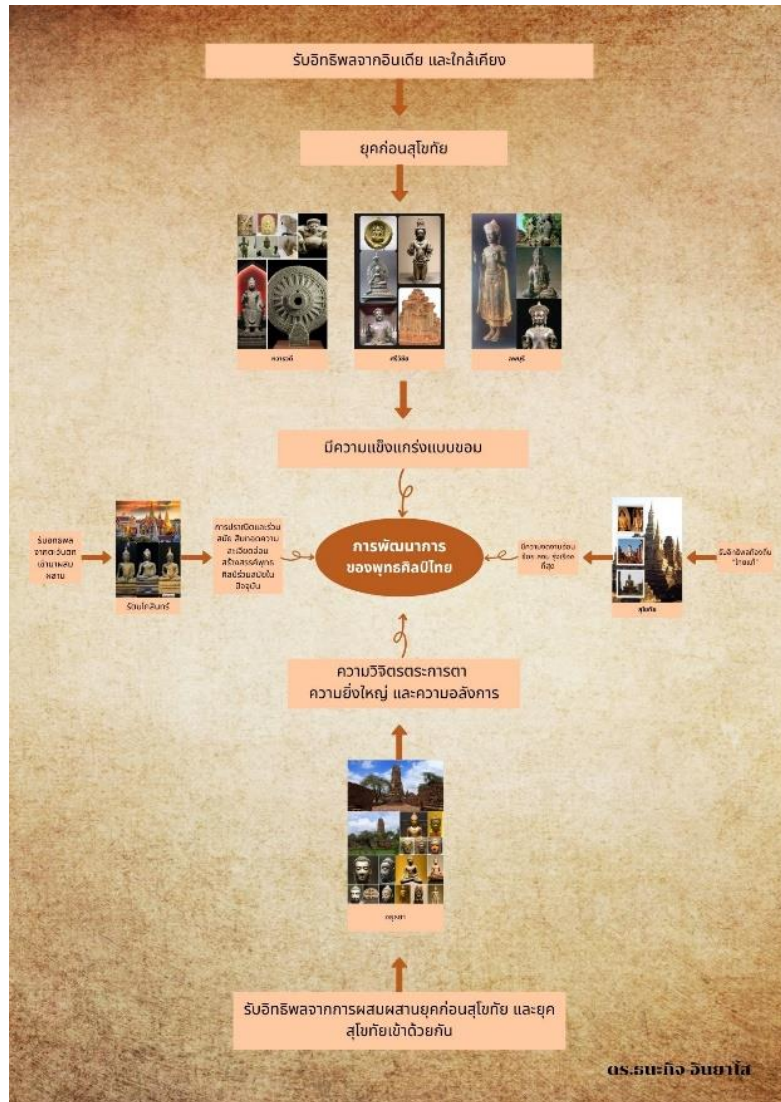
ดร.สมะทิว อินทาส

ภาพที่ 9 พัฒนาการพุทธศิลป์ไทยตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

สรุป

ตั้งแต่สมัยทวารวดี สุโขทัย อยุธยา จนถึงรัตนโกสินทร์ พุทธศิลป์ไทยได้พัฒนาควบคู่กับความเจริญของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย โดยเฉพาะ สมัยสุโขทัย ได้รับการยกย่องว่าเป็น ยุคทองของพุทธศิลป์ไทย เนื่องจากพระพุทธรูปในยุคนี้มีพุทธลักษณะงดงาม อ่อนช้อย และสมดุล แสดงถึงความสงบ ลุ่มลึกทางจิตวิญญาณ อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของพระพุทธศาสนา ตัวอย่างที่เด่นชัด ได้แก่ พระพุทธชินราช และ พระพุทธลีลา ซึ่งแสดงออกถึงความงามที่เกิดจากความสงบภายในและเมตตาธรรม ต่อมาใน สมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ พุทธศิลป์ไทยได้พัฒนาไปสู่รูปแบบที่มีความวิจิตรอลังการมากขึ้น มีการผสมผสานอิทธิพลทางศิลปะจากหลากหลายวัฒนธรรม ทั้งสุโขทัย ลพบุรี จีน และตะวันตก แก่นแท้ของพุทธศิลป์คือการสื่อสารหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ พุทธศิลป์ไทยจึงมิได้เป็นเพียงงานศิลปะเพื่อการชื่นชมทางสายตา แต่เป็น ศิลปะเพื่อศรัทธา และ ศิลปะเพื่อการหล่อหลอมจิตใจ ที่ฝังรากลึกอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทย

ในบริบทนี้ พุทธสุนทรียศาสตร์ เป็นศาสตร์ว่าด้วยความงามในพุทธศิลป์ไทย จึงอาจมองได้ว่าเป็นผลลัพธ์ของความงามที่เกิดจากศรัทธาในธรรมะ เป็นความงามที่ประกอบด้วยทั้งมิติของ ความงามทางสุนทรียะ (Aesthetic Beauty) และ ความงามทางจิตวิญญาณ (Spiritual Beauty) โดยมีรากฐานมาจากพุทธศิลป์ในชมพูทวีป ก่อนจะค่อย ๆ พัฒนา งอกงาม และแปรรูปไปตามบริบทของดินแดนต่าง ๆ โดยเฉพาะในประเทศไทย ได้หลอมรวมความเชื่อ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าด้วยกัน จนก่อเกิดเป็นพุทธศิลป์ไทย ที่มีเอกลักษณ์งดงาม ลึกซึ้ง และทรงคุณค่าทางจิตใจสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 10 สรุปพัฒนาการพุทธศิลป์ไทยและอิทธิพลต่อพุทธศิลป์

สถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนาเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยอินเดียโบราณ โดยเริ่มจากการพูนดินฝังอัฐธาตุผู้วายชนม์ พัฒนาเป็นศาสนสถานที่ซับซ้อน มหาสถูปแห่งนาลันทา ในไทย สถาปัตยกรรมได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดีย ศรีลังกา และพม่า ก่อนจะปรับให้เข้ากับศิลปะพื้นถิ่นในยุคทวารวดี สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ จากนักวิชาการ ชี้ให้เห็นว่าสถาปัตยกรรมสะท้อนคติความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนา ผ่านองค์ประกอบเชิงสัญลักษณ์ เช่น ทรวดมิกา ฉัตร และฐานระเบียง ที่แสดงถึงจักรวาลในคติพุทธ ศาสนสถานเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่สำคัญในการศึกษาความเป็นมาของสังคมไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สะท้อนถึงพลังศรัทธาและการปรับตัวทางศิลปกรรมที่สอดคล้องกับยุคสมัย ทำให้สถาปัตยกรรมยังคงเป็นศูนย์รวมแห่งความศรัทธาและวัฒนธรรมสืบจนปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2544). คู่มือถวายเป็นความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์สมพันธ์ จำกัด.
- กมล คุปต์. (2538). พุทธศิลป์อินเดีย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม.
- กิริติ บุญเจือ. (2522). ปรัชญาศิลปะ. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (2540). ธรรมบทแปล ภาค 2. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อักษรเจริญทัศน์ จำกัด.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2544). อารยธรรมไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). พุทธศิลป์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- สมบัติ พลายน้อย. (2549). ศิลปะและวัฒนธรรมเอเชีย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุเชาวน์ พลอยชุม. (2534). ศิลปะกับสังคมไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- Buddhist Arts of Thailand. (2018). Buddhist arts in Thai history. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University.
- BrainArt. (2025). Exploring the marvels of Thai art through the ages. Retrieved from <https://brainart.co/exploring-thai-art/>
- โรงหล่อพระจันทระการ. (2025). ศิลปะพระพุทธรูปในแต่ละสมัยของไทย. สืบค้นจาก <https://www.jinttrakan.com/blog/12931>